

ПСИХОЛОГІЯ ГРУП ТА МІЖСОБОВИХ ВІДНОСИН

П. П. Горностаї

КОНЦЕПЦІЯ ПАРАЛЕЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У НАВЧАЛЬНО-ТЕРАПЕВТИЧНИХ ГРУПАХ

Описується модель паралельних процесів у малих групах, що виявляються за певних умов як неусвідомлювані чинники групової взаємодії. Наводиться короткий огляд наукових публікацій з проблеми подвійних процесів, які відбуваються паралельно з процесами пізнання, сприймання соціальної інформації, моральних суджень, а також проблеми паралельних процесів між психотерапевтом і супервізором. Відповідно до авторської концепції групова взаємодія трактується як джерело виникнення в групі психологічної реальності, відмінної від видимої реальності існування групи. Ця “друга” реальність відображає саме такі відношення між груповими суб’єктами, супутні емоційні процеси та інший психологічний матеріал, який через неможливість свідомого його опрацювання витісняється у сферу групового несвідомого. Проте, як припускає автор, ця інформація частково переходить у зону свідомості, але не прямо, а набуваючи форми зовсім інших реальностей, інших людей, інших стосунків. Відтак робиться спроба провести аналогію між паралельними процесами в групах різних рівнів і чисельності.

Ключові слова: паралельні процеси, соціальні суб’єкти, групове несвідоме, колективна травма, квазісинергетична група, психологічний метаболізм.

Проблема паралельних процесів у групі є новою для вітчизняної соціальної психології. У колі наших інтересів завжди були неусвідомлювані чинники групової взаємодії, які не спостерігаються безпосередньо, але впливають на групові процеси досить істотно, іноді – вирішальним чином. У цьому контексті одним з цікавих феноменів групової взаємодії можна вважати так звані паралельні процеси, тобто психологічні процеси, які не прямо відповідають видимій частині взаємодії, а сховані в підґрунті групового життя. На відміну від традиційних параметрів групової динаміки і відповідних дій учасників, які можна досліджувати безпосередньо, вони, немовби підводні течії, часто мають зовсім інше спрямування, ніж видимі мотиви, симпатії чи антипатії, усвідомлювані емоції та почуття. Паралельні процеси важко досліджувати емпірично, адже вони не просто перебувають переважно

в зоні неусвідомлюваної реальності, а й часто маскуються під інші процеси та стани, їхні складові поєднуються з видимими елементами групового життя, стаючи непомітними, майже ефемерними.

До вивчення проблеми паралельних процесів у групі нас спонукали колізії психотерапевтичної практики, коли в навчально-терапевтичній групі процеси групової динаміки раптом стають некерованими, коли у значній кількості учасників спостерігається груповий перенос на тренера або різко актуалізуються індивідуальні психологічні проблеми, які поєднуються в єдину групову тему. Окремі переноси зливаються в суцільний процес, який не просто виходить за межі індивідуальної взаємодії, а й створює особливу, паралельну реальність навчально-терапевтичного процесу, перетворюючи колектив на агресивну юрбу підлітків або групу ображених дітей, що замикаються в собі.

Мета статті: усебічно дослідити паралельні процеси в навчально-терапевтичній групі, розглянути закономірності їх перебігу в контексті існуючих теорій паралельних (дуальних) процесів, виявити специфічність паралельних процесів як неусвідомлюваних чинників групової взаємодії, окреслити прояви їх функціонування в групах різного рівня.

Ідея про паралельні, чи подвійні, процеси в психології далеко не нова; вона спирається на уявлення про психіку як два рівні відображення світу – свідомий і несвідомий. Одним із перших, хто запропонував розглядати два різних види мислення: асоціативне і правильне міркування, – був Вільям Джеймс [1]. У 70 – 80-ті роки ХХ ст. в когнітивній і соціальній психології було розроблено низку так званих *теорій подвійних процесів* (dual process theories), які розглядали закономірності процесів сприймання, розмірковування, стереотипізації, категоризації та судження (Р. Петті, Дж. Касіоппо, Дж. Еванс, С. Сломан, Д. Канеман та ін. [1–8]).

У теорії Джонатана Еванса обґрунтовано модель, згідно з якою евристичні та аналітичні процеси формують загальний процес пізнання [3]. Річард Петті і Джон Касіоппо запропонували ймовірнісну модель суджень [1]. Теорія Джошуа Гріна, більше пов'язана зі сферою психології моралі, аналізувала процес утворення моральних суджень, які формуються згідно з двома когнітивними підсистемами: емоційною (що базується на інтуїтивних та інстинктивних реакціях) і раціональною (що спирається на свідомі і контрольовані міркування) [9; 10].

Важливим напрямом розвитку теорій подвійних процесів є розробки, присвячені дослідженню соціальних стереотипів, упереджень,

забобонів, насамперед їх свідомого і несвідомого рівнів та взаємодії між ними. Не менш цікавою є теорія керування страхом смерті [11], що розглядає два рівні психологічних захистів людини – дальній (неусвідомлюваний) і ближній (усвідомлюваний). Значна увага приділяється також вивченню процесів формування звичок, закономірностей економічної поведінки тощо.

Природничо-науковою базою багатьох розробок, що досліджують подвійні процеси, стали експерименти з функціональної магнітно-резонансної томографії. Вони виявили, що в мозку людини одночасно відбуваються фізіологічні процеси, які співвідносяться з різними рівнями описуваних вище явищ і за які відповідають різні ділянки головного мозку, включаючи і міжпівкульну мозкову асиметрію. Так, у випадку моральної дилеми відбувається складна взаємодія між цими системами, а прийняття рішення здійснюється на основі синтезу дії великої кількості чинників. Якщо у людини з якихось причин пошкоджено *вентромедіальну префронтальну кору* головного мозку, відбувається дисоціація між емоційними та раціональними процесами прийняття рішення, через що людина може демонструвати антисоціальні особистісні якості, аморальну поведінку тощо [9].

Є чимало й інших наукових розробок, які, зрозуміло, неможливо проаналізувати в цьому короткому огляді. Досліджувані в них явища можна об'єднати спільними назвами: “подвійні (дуальні) процеси”, “подвійна обробка (процесинг) інформації”, “паралельний процесинг”. В англійській літературі вони відповідно називаються “dual process”, “dual processing”, “parallel processing”.

Поняття паралельних процесів у психології використовується і щодо інших явищ, які пов'язані із зовсім іншою галуззю – цариною психотерапії. Одна з таких теорій описує взаємодію між супервізором і психотерапевтом у процесі клінічної супервізії [12–18]. “Паралельний процес”, що реалізується між ними, полягає у відтворенні взаємодії, яка попередньо відбувалася між клієнтом і психологом, у нових умовах: у взаємодії між психологом і супервізором.

Явище паралельного процесу в супервізії вперше було описано ще в 50-ті роки XX ст. В його основі лежить неусвідомлюване ототожнення психолога або психотерапевта зі своїм клієнтом (пацієнтом), проблема якого виноситься на супервізію. Пізніше таке розуміння було поширено на інші психотерапевтичні відносини [18–22], зокрема в яких задіяні явища *переносу* і *контрпереносу* [23]. У деяких сучасних дослідженнях поняття “паралельні процеси” розглядається в контексті дії захисного механізму *проективної ідентифікації* [24] і поширюється також на неклінічні аспекти міжособової та групової взаємодії, напри-

клад: навчання [25], особистісне зростання [26], організаційні відносини [27; 28].

Проте проблема паралельних процесів у науковій літературі ще далеко не вичерпана. У вітчизняних та російських джерелах наразі є лише поодинокі публікації на цю тему [12; 29]. Одна з найменш розроблених тем – паралельні процеси в групах як відображення неусвідомлюваних чинників групової взаємодії. Психологічна практика тут дещо випереджає теорію, даючи науковцям матеріал переважно з галузі групового психоаналізу (гіпотези про групове несвідоме), психодрами та інших методів дії (концепція “теле”) і системної сімейної терапії (гіпотеза “знаючого поля” та синдром сімейних повторень).

Наше емпіричне дослідження спирається на результати тривалого включеного спостереження в навчально-терапевтичних групах, які автор проводить з 2005 р. (15 груп, понад 180 учасників, тривалість спостереження в одній групі – більш як 350 год.). На основі результатів дослідження розроблено концепцію паралельних процесів у навчально-терапевтичних групах, встановлено закономірності їх перебігу, окреслено гіпотези про аналогію з можливими паралельними процесами в групах різного масштабу, аж до великих та глобальних спільнот (теж свого роду паралельність “по вертикалі”).

Як поводить ся група, в якій починаються явища, які ми назвали “паралельними процесами”? Зовні це виглядає так, немовби всередині групи існує друга група, що складається з тих самих членів, але поводить ся по-іншому. Група неначе перебуває одночасно у двох реальностях. Ця “друга” реальність (паралельний груповий процес) може відображати глибший, неусвідомлюваний пласт групового життя, який через певні причини актуалізувався і перейшов з латентного рівня на явний.

У разі ефективного функціонування група постійно стикається з необхідністю опрацювання (процесингу) певного психологічного матеріалу. Це події в групі та за її межами; групові завдання (професійні, навчальні тощо), які треба вирішувати; стосунки в групі; емоції та почуття, що виникають у груповому житті. Обсяг цього матеріалу може зростати за рахунок іншої психологічної реальності учасників – тієї, що лежить за межами групи, у тому числі і за рахунок минулого досвіду. Таке опрацювання можемо назвати *психологічним метаболізмом*.

Процесинг проблемного матеріалу завжди має відбуватися за участі свідомості (для групи це групова свідомість). Але вся інформація не може бути переведена на рівень свідомості. Часто свідоме опрацювання стає неможливим з огляду на високий рівень травми, неприпустимість певних речей (наприклад, емоцій) через стереотипи чи упередження, страх небажаних наслідків тощо. Неопрацьований

психологічний матеріал витісняється у сферу групового несвідомого і може довго перебувати в латентній формі. Паралельний процес виникає, коли витіснений матеріал актуалізується, частково переходить у зону свідомості і починає опрацьовуватись, але не прямо, а маскуючись під зовсім інші реальності, інших людей, інші стосунки. Наприклад, якщо в групі спостерігається амбівалентне емоційне ставлення учасників (до групи, до лідера, до інших членів тощо), то позитивне ставлення усвідомлюється, а негативне, як правило, витісняється. У цьому випадку може виникати паралельний процес, у якому будуть реалізовуватися всі негативні стосунки. Вони можуть бути спрямовані не на того, хто є причиною цього ставлення, а на інші фігури (всередині та поза групою). Такий прийом давно використовується маніпуляторами, які за допомогою образу ворога утримують свою владу над групою і знижують у такий спосіб рівень групової напруженості. Це справедливо передусім для великих груп.

Паралельний процес, що виникає спонтанно (не провокується маніпулятором), також спрямований на зняття або зниження напруженості в групі, підвищення рівня безпеки (принаймні її відчуття), компенсацію витіснених негативних переживань. Коли негативне ставлення в групі забороняються (наприклад, є неприпустимим через моральні міркування), то групові суб'єкти не просто витісняють його, а шукають заміщувальні фігури – інших групових суб'єктів, на які це ставлення може бути спроектованим. Тут задіяні процеси *переносу* і захисні механізми *проекції* та *проективної ідентифікації* (у різних співвідношеннях).

У психології ми маємо справу з певними видами паралельних процесів. У рамках індивідуальної психології це насамперед процеси сприймання соціальної інформації, коли, наприклад, образ соціального об'єкта будується не лише на основі отримуваної ззовні інформації, а й з урахуванням дії соціальних стереотипів, упереджень тощо, у тому числі і створених інформаційною пропагандою. Існує немовби два плани сприйняття, які можуть не лише відрізнитись, а й конфліктувати між собою. Можуть одночасно актуалізуватися різні рівні смислів (в однієї людини або в групі), наприклад, суперечності між моральними та прагматичними мотивами (дуальні процеси в психології моралі).

Паралельний процес можна спостерігати у випадку *вікової регресії* (наприклад, при потраплянні в ситуацію ранньої травми), коли людина одночасно є і дорослою, і немовби дитиною. Така ситуація може ефективно використовуватися у психотерапевтичному процесі. Сама наявність травми передбачає процес розщеплення психіки, коли частина досвіду, яку особистість не в змозі асимілювати чи піддати психічному метаболізму, починає існувати відносно автономно.

Таке розщеплення може бути в межах клінічної норми, а може набувати патологічних проявів. У психіатрії це порушення дістало назву *дисоціації особистості*, що також можна вважати прикладом паралельного процесу, коли травма “перетворюється” на автономну (паралельну) субособистість, яка поводить себе зовсім по-іншому, ніж це притаманно людині. Аналогічно до паралельних процесів можемо віднести *галюцинації*, коли хвороблива психіка неспроможна опрацювати (метаболізувати) проблемний матеріал. Ще один приклад паралельного процесу на межі норми і патології – *примари*, або *привиди*, які є породженням проблемного групового несвідомого. Ці об’єкти відтворюють образи людей чи об’єктів, з якими пов’язані “незакриті” травми: наприклад, людина не була похована після смерті або обставини смерті чи інші події були настільки травматичними, що не змогли бути достатньо опрацьованими (метаболізованими) груповою свідомістю.

З позицій рольової теорії паралельним процесом є одночасне функціонування різних ролей людини (у навчальному процесі це можуть бути різні пізнавальні ролі, частина з яких задіяна поза процесом навчання, наприклад, в інтернет-комунікації або в комп’ютерних іграх). Подвійний процес як рольовий конфлікт виникає тоді, коли певна роль активізується не в тому контексті, де вона доцільна, а в іншому, де актуальними мають бути зовсім інші ролі.

У груповій взаємодії прикладом паралельних процесів може бути функціонування *неформальної мікрогрупи* всередині малої групи, зокрема якщо процеси в мікрогрупі суперечать загальногруповим і мікрогрупа починає жити “подвійним” життям. Подібна ситуація може існувати і у великих групах, коли всередині однієї соціальної системи утворюється підсистема, в якій виникає паралельний процес.

На найнижчому (парному, або діадному) рівні взаємодії паралельний процес можемо спостерігати, як це вже зазначалося, на прикладах взаємодії супервізора та фахівця, що проходить супервізію, або явищах переносу та контрпереносу в процесі індивідуальної психотерапії. Такі паралельні процеси можуть спонтанно виникати у супервізійних групах.

Паралельні процеси, пов’язані з груповою динамікою в малій групі, виглядають зазвичай так: другий, внутрішній, процес зумовлюється переносами в групі, або запускається групова тема (складова витісненої проблематики учасників). Паралельний процес може бути відображенням у групі проблемних процесів у суспільстві або в групі вищого рівня, якщо мала група нездатна психологічно метаболізувати ці події. У такому разі ті соціальні суперечності чи події, які група не в змозі опрацювати, прийняти чи оцінити, набувають форми відмінної

реальності, куди група, уникаючи вимушеної амбівалентності, буде “тікати” від “страшної” або “ворожої” зовнішньої реальності.

Паралельні процеси можуть виникати тоді, коли в групі існують витіснені групові проблеми (проблеми групи як такої, сукупність схожих індивідуальних проблем або взаємодія індивідуальних проблем, які утворюють певну “коаліцію”) і вони вимагають “виходу”. Іноді це делеговані зовні проблеми (у тому числі і трансгенераційно). Можна розглядати паралельні процеси як груповий аналог явища переносу, тобто як *груповий перенос*. Паралельні процеси виникають у соціальній групі на перетині різних просторів (фізичного, соціального, особистісного, “терапевтичного”).

Серед чинників виникнення та розвитку паралельних процесів можна назвати такі: механізм *неусвідомлюваної групової лояльності*; проблемний *емоційний стан групи*; *групові стереотипи, упередження, міфи* тощо; явища *групового переносу* (подібно до того, як це відбувається в парній взаємодії); *групові захисні механізми* (тобто захисти, притаманні групі в цілому, а не окремій людині) та ін. Паралельні процеси тісно пов’язані з проблемою неформального лідерства і конкуренції. Ці явища та механізми ще недостатньо вивчені і потребують додаткових досліджень.

На особливу увагу заслуговують процеси в *синергетичних групах*. За нашим припущенням, у по-справжньому синергетичній групі не повинно бути паралельних процесів, оскільки усвідомлювані та неусвідомлювані процеси відносно збалансовані. У груповому несвідомому не накопичується надмірна психічна енергія, яка не має виходу. Межа між свідомим і несвідомим рівнями не є жорсткою і непроникною, і ці сфери можуть обмінюватись енергією та інформацією. Частина інформаційно-енергетичного матеріалу переходить із свідомості у несвідоме – як автоматизовані дії, як відпрацьовані та завершені почуття, як проміжні цілі, що втратили актуальність. Так само інформаційно-енергетичний матеріал з несвідомого може потрапляти у свідомість у вигляді інсайтів, творчих актів. Працюють механізми *групової рефлексії*, які роблять можливим цей обмін.

Синергетична група функціонує як досконалий механізм. Її можна порівняти із живим організмом, якщо в ньому добре працюють всі системи, здійснюється ефективний метаболізм, усі органи здорові, хоча в стресових ситуаціях і в періоди сильного фізичного навантаження можливі значні ситуативні відхилення параметрів (кров’яного тиску, пульсу, температури, концентрації гормонів у крові тощо). Аналогічні явища спостерігаються в разі гострих захворювань, коли організм долає хворобу й одужує. У хворому або травмованому організмі (якщо не вдається повністю подолати хворобу і вийти на “здоровий” рівень

функціонування) порушується метаболізм і виникають застійні процеси, набряки, пухлини тощо.

Подібні трансформації відбуваються і в соціальних системах (організмах): “хвора”, *квасісинергетична*, – це така група, що утворилася із синергетичної, коли та потрапила в проблемне поле і поки що не має ресурсів його подолати (вийти з кризового стану). Паралельний процес – це *квасіопрацювання* групової травми або проблемної ситуації на відміну, наприклад, від ритуалізації, коли ці речі дійсно опрацьовуються. Паралельний процес у соціальній системі – це аналог хворобливого процесу в організмі (застійних явищ, набряку, пухлини тощо).

Паралельні процеси у трудових або навчальних колективах на перший погляд не мають нічого спільного з процесами в тренінгових і терапевтичних групах, але й тут можна спостерігати спільні закономірності. В освітньому середовищі ці явища можуть бути пов’язані з роллю педагога. Один і той же шкільний клас у різних педагогів – це ніби різні групи, які поводяться як різні суб’єкти. Можна припустити, що в присутності різних групових лідерів (педагогів) можуть формуватися стосунки як на рівні близькості, так і на рівні захисних механізмів. У першому випадку група прямує в бік синергетичної, у другому – включає в себе переноси (учнів) і контрпереноси (педагогів), перетворюється на квазісинергетичну групу або ж переходить на нижчий, не синергетичний, рівень групової організації (заморожується), де процеси групової психіки стають набагато менш помітними.

Паралельні процеси безпосередньо стосуються психотерапевтичної групової реальності. У психотерапевтичній групі (а часто і в індивідуальній терапії) виникає паралельний процес як модель якоїсь “проблемної” реальності, яка потрапляє у фокус психотерапевтичного впливу. У психотерапевтичному полі паралельний процес можна спостерігати за допомогою таких психодраматичних технік, як “дзеркало”, “дублювання” та “обмін ролями”.

Має сенс говорити про штучно створювані паралельні процеси в разі утворення в групі “моделі” іншої групи, з іншої реальності, яка перебуває у фокусі групової уваги. Фактично маємо справу з моделюванням групового несвідомого іншої групи (наприклад, у системних розташуваннях або соціодрамі). За допомогою методу *системних розміщень* відтворюється “сімейно-родова система” одного з учасників групи (середня група – в малій групі). Засобами методу *соціодрами* відтворюється соціум, події в якому є актуальними і важливими для учасників (велика група – у середній або малій групі). Описані явища – це приклади *керованих паралельних процесів*, у яких група під орудою психолога виступає своєрідним *процесором* – суб’єктом процесингу,

що здійснює психологічний (психотерапевтичний) метаболізм проблемного матеріалу для групи і для окремих учасників.

Ми не маємо можливості в цій статті розглянути паралельні процеси в усіх видах груп. Паралельні процеси в сімейних та сімейно-родових системах – це надзвичайно велика і розгалужена тема, що потребує окремої розмови. Наразі лише коротко зупинимось на деяких особливостях паралельних процесів у великих і глобальних групах. Паралельні процеси на рівні великих груп у суспільстві можна спостерігати на прикладі соціальної динаміки, що проявляється в умовах інформаційно-психологічної війни.

Проблеми паралельних процесів безпосередньо стосується і *групова (колективна) травма*, механізм дії якої у чомусь подібний до індивідуальної психічної травми, що спричиняє, як ми зазначали вище, паралельний процес. За деяких умов група починає жити ситуацією травми, але не усвідомлює цього, трансформуючи її в щось інше (це важливо), що має певну актуальність у теперішньому. Це може бути справедливим і для великих (у тому числі глобальних) груп: коли суспільство не переборолو попередніх колективних травм, воно може і далі переживати якусь травму, котра забарвлює сьогодення і визначає його (суспільства) подальше життя.

Сучасне російське суспільство, яке не впоралося з попередніми травмами (революції, політичні репресії, голодомори, воєнна агресія тощо), фактично повернулося до колишньої дійсності, оскільки неспроможне наразі осмислити реалії минулого. А це необхідно – без цього не можна подолати старі травми: щоб розв'язати проблему, треба її спочатку визнати. А це буває часом зовсім нелегко. Сучасне українське суспільство, здається, наразі також поринуло в регресивний стан історичної травми, про що свідчить певний застій суспільного життя, “заморожування” активності громадянського суспільства.

Щоб подолати травму, її треба *ритуалізувати*, тобто перетворити на героїчний епос, міф, витвір мистецтва, історію. Якщо цього не відбувається, група або пасивно захищається від травми, витісняючи її в найглибші, найпотаємніші куточки групового несвідомого, або поринає в неї, обертаючи сучасність у міф (витворюючи паралельний процес), і живе ніби в цих двох реальностях.

Висновки. Отже, ми спробували означити основні положення концепції паралельних процесів, яка має стати важливою складовою теорії групового несвідомого. Ця цікава і надзвичайно складна тема ще потребує нових емпіричних і теоретичних обґрунтувань: моделей, механізмів, закономірностей тощо. Проблема паралельних процесів у групах різного рівня та спрямування тісно пов'язана з такими поняттями, як *соціальна генетика* (трансгенераційна психологія і психоте-

рапія), *соціальна пам'ять* (похідне поняття – національна пам'ять), *соціальна психіка* (групова свідомість і групове несвідоме), *соціальні суб'єкти* (аналог понять “особистість” або “індивід”), *ментальність*, або *менталітет*, як психологічна (а не соціологічна) характеристика групи. Це дасть змогу реабілітувати психологічну парадигму на противагу соціологічній, яка в сучасній соціальній психології є домінуючою. Психологічна парадигма як предмет психології розглядає психіку, а не якісь інші феномени або об'єкти. Психологія – це наука про душу (або психіку, за визначенням), соціальна психологія – наука про соціальну душу (або соціальну психіку).

Концепція паралельних процесів здатна, на наше переконання, зробити вагомий внесок у розв'язання цієї проблеми.

Література

1. Dual process theory [Електронний ресурс] // Wikipedia, the free encyclopedia/ – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Dual_process_theory
2. *Chaiken Sh.* Dual Process Theories in Social Psychology / Sh. Chaiken, Y. Trope. – New York : Guilford Press, 1999. – 657 p.
3. *Evans J. St. B. T.* Dual-processing accounts of reasoning, judgment, and social cognition / J. St. B. T. Evans // *Annual Review of Psychology*. – 2008. – Vol. 59. – P. 255–278.
4. *Hoffmann J. P.* Religiousness, Social Networks, Moral Schemas, and Marijuana Use: A Dynamic Dual-process Model of Culture and Behavior / J. P. Hoffmann // *Social Forces*. – 2014. – Vol. 93(1). – P. 181–208.
5. What Are Dual Process Models? Implications for Cultural Analysis in Sociology / Lizardo O., Mowry R., Sepulvado Br., Stoltz D. S., Taylor M. A., Ness J. Van, Wood M. // *Sociological Theory*. – 2016. – Vol. 34. – P. 287–310.
6. *Vaisey S.* Motivation and Justification: A Dual Process Model of Culture in Action / S. Vaisey // *American Journal of Sociology*. – 2009. – Vol. 114 (6). – P. 1675–1715.
7. Evaluation Is a Dynamic Process: Moving Beyond Dual System Models / Bavel J. J. van, Xiao Y. J., Cunningham W. A. // *Social and Personality Psychology Compass*. – 2012. – Vol. 6(6). – P. 438–454.
8. *Vila-Henninger L. A.* Toward Defining the Causal Role of Consciousness: Using Models of Memory and Moral Judgment from Cognitive Neuroscience to Expand the Sociological Dual-process Model / L. A. Vila-Henninger // *Journal for the Theory of Social Behaviour*. – 2015. – Vol. 45(2). – P. 238–260.
9. Dual process theory (moral psychology) [Електронний ресурс] // Wikipedia, the free encyclopedia. – Режим доступу: [https://en.wikipedia.org/wiki/Dual_process_theory_\(moral_psychology\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Dual_process_theory_(moral_psychology))
10. *Greene J. D.* Why are VMPFC patients more utilitarian? A dual-process theory of moral judgment explains / J. D. Greene // *Trends in Cognitive Sciences*. – 2007. – Vol. 11(8). – P. 322–323; author reply 323–4.

11. Pyszczynski T. A dual-process model of defense against conscious and unconscious death-related thoughts: An extension of terror management theory / Pyszczynski T., Greenberg J., Solomon S. // *Psychological Review*. – 1999. – Vol. 106 (4). – P. 835–845.
12. Бусыгина Н. П. Параллельный процесс в супервизии: история понятия и объяснительные модели / Н. П. Бусыгина А. И. Силкин // *Консультативная психология и психотерапия*. – 2015. – № 5. – С. 182–204.
13. Cajvert L. A model for Dealing with Parallel Processes in Supervision / L. Cajvert // *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*. – 2011. – Vol. 20. – Is. 1. – P. 41–56.
14. Caligor L. Parallel and reciprocal processes in psychoanalytic supervision / L. Caligor // *Contemporary Psychoanalysis*. – 1981. – Vol. 17. – № 4. – P. 1–27.
15. Parallel processes in clinical supervision: Implications for coaching mental health practitioners / Crowe T. P., Oades L. G., Deane F. P., Ciarrochi J., Williams V. C. // *International Journal of Evidence Based Coaching and Mentoring*. – 2011. Vol. 9. – № 2. – P. 56–66.
16. Doehrman M. J. G. Parallel processes in supervision and psychotherapy / M. J. G. Doehrman // *Bulletin of the Menninger Clinic*. – 1976. – Vol. 40(1). – P. 3–104.
17. Jacobsen C. H. Parallellprocesser i psykoterapi og supervision: teori, forskning og praksis / C. H. Jacobsen. – Aalborg Universitet: Institut for Kommunikation, Aalborg Universitet, 2005. – 190 s.
18. Watkins C. E. Jr. Reconsidering Parallel Process in Psychotherapy Supervision: On Parsimony, Rival Hypotheses, and Alternate Explanations [Електронний ресурс] / C. E. Jr. Watkins // *Psychoanalytic Psychology*. – Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1037/pap0000127>
19. Belin S. Vansinnets makt. Parallellprocesser vid arbete med tidigt sturda och psykotiska patienter / S. Belin. – Stockholm: Natur & Kultur, 1993. – 224 s.
20. Dalbjurn K. Parallellprocesser i grupphandledning – psykoterapihandledares erfarenheter [Електронний ресурс] / K. Dalbjurn. – Режим доступу: [http://www.psykologforbundet.se/Documents/Specialist/Abstracts2/Parallellprocesser_i_grupphandledning – psykoterapihandledares erfarenheter av Katarina Dalbjurn.pdf](http://www.psykologforbundet.se/Documents/Specialist/Abstracts2/Parallellprocesser_i_grupphandledning_-_psykoterapihandledares_erfarenheter_av_Katarina_Dalbjurn.pdf)
21. Formica M. J. The Me in You: Parallel Process in Psychotherapy. When the client is the mirror [Електронний ресурс] / M. J. Formica // *Psychology Today*. – Режим доступу: <https://www.psychologytoday.com/blog/enlightened-living/200901/the-me-in-you-parallel-process-in-psychotherapy>
22. Schaffer S. Parallel process and the forced termination of a milieu group / S. Schaffer, J. Pollak // *Clinical Social Work Journal*. – 1984. – Vol. 12. – Is. 2. – P. 118–128.
23. Grey A. Parallel process as transference-countertransference interaction / A. Grey, J. Fiscalini // *Psychoanalytic Psychology*. – 1987. – Vol. 4(2). – P. 131–144.
24. Mendelsohn R. Parallel process and projective identification in psychoanalytic supervision / R. Mendelsohn // *Psychoanalytic Review*. – 2012. – Vol. 99(3). – P. 297–314.

25. *Sachs D. M.* On parallel processes in therapy and teaching / D. M. Sachs, S. H. Shapiro // *Psychoanalytic Quarterly*. – 1976. – Vol. 45(3). – P. 394–415.
26. *Vidakovic I.* The parallel process in psychotherapy engaged in the function of personal growth [Електронний ресурс] / I. Vidakovic. – 2008. – Режим доступу : <http://gestaltstudio.org.rs/wp-content/uploads/2011/07/THE-PARALLEL-PROCESS-IN-PSYCHOTHERAPY.doc>
27. *Hakeem A.* ‘Parallel Processes’: Observed in the Patient, Therapy and Organization / A. Hakeem // *Group Analysis. The International Journal of Group Analysis*. – 2010. – Vol. 43. – Is. 4. – P. 523–538.
28. *Stevenson H.* The Creation of Self and Other: Parallel Processes in Organizational Situations [Електронний ресурс] / H. Stevenson // *Unleashing Executive and Organization Potential*. – Режим доступу : <http://www.clevelandconsultinggroup.com/articles/parallel-processes-in-organizational-situations.php>
29. *Никоненко Л. В.* До питання функціонування групового несвідомого: гіпотези та перспективи дослідження / Л. В. Никоненко // *Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей / Акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології*. – К. : Міленіум, 2008. – Вип. 21(24). – С. 35–46.

References

1. Dual process theory. In Wikipedia, the free encyclopedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Dual_process_theory
2. Chaiken, Sh. and Trope, Y. (1999). *Dual Process Theories in Social Psychology*. New York: Guilford Press.
3. Evans, J. St. B. T. (2008). Dual-processing accounts of reasoning, judgment, and social cognition. *Annual Review of Psychology*, 59, 255–278.
4. Hoffmann, J. P. (2014). Religiosity, Social Networks, Moral Schemas, and Marijuana Use: A Dynamic Dual-process Model of Culture and Behavior. *Social Forces*, 93(1), 181–208.
5. Lizardo, O., Mowry, R., Sepulvado, Br., Stoltz, D. S., Taylor, M. A., Ness, J. Van. and Wood, M. (2016). What Are Dual Process Models? Implications for Cultural Analysis in Sociology. *Sociological Theory*, 34, 287–310.
6. Vaisey, S. (2009). Motivation and Justification: A Dual Process Model of Culture in Action. *American Journal of Sociology*, 114 (6), 1675–1715.
7. Bavel, J. J. van, Xiao, Y. J. and Cunningham, W. A. (2012). Evaluation Is a Dynamic Process: Moving Beyond Dual System Models. *Social and Personality Psychology Compass*, 6(6), 438–54.
8. Vila-Henninger, L. A. (2015). Toward Defining the Causal Role of Consciousness: Using Models of Memory and Moral Judgment from Cognitive Neuroscience to Expand the Sociological Dual-process Model. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 45(2), 238–60.
9. Dual process theory (moral psychology). In Wikipedia, the free encyclopedia, [https://en.wikipedia.org/wiki/Dual_process_theory_\(moral_psychology\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Dual_process_theory_(moral_psychology))

10. Greene, J. D. (2007). Why are VMPFC patients more utilitarian? A dual-process theory of moral judgment explains. *Trends in Cognitive Sciences*, 11(8), 322–323.
11. Pyszczynski, T., Greenberg, J. and Solomon, S. (1999). A dual-process model of defense against conscious and unconscious death-related thoughts: An extension of terror management theory. *Psychological Review*, 106 (4), 835–845.
12. Busygina, N. P. and Silkin, A. I. (2015). Parallelnyy protsess v supervizii: istoriya ponyatiya i obyasnitelnyye modeli [Parallel process in supervision: the history of the concept and explanatory models]. *Konsultativnaya psikhologiya i psikhoterapiya* [Consular psychology and psychotherapy], 5, 182–204 (rus).
13. Cajvert, L. (2011). A model for Dealing with Parallel Processes in Supervision. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, vol. 20, is. 1, 41–56.
14. Caligor, L. (1981). Parallel and reciprocal processes in psychoanalytic supervision. *Contemporary Psychoanalysis*, vol. 17, no. 4, 1–27.
15. Crowe, T. P., Oades, L. G., Deane, F. P., Ciarrochi, J. and Williams, V. C. (2011). Parallel processes in clinical supervision: Implications for coaching mental health practitioners. *International Journal of Evidence Based Coaching and Mentoring*, vol. 9, no. 2, 56–66.
16. Doehrman, M. J. G. (1976). Parallel processes in supervision and psychotherapy. *Bulletin of the Menninger Clinic*, vol. 40(1), 3–104.
17. Jacobsen, C. H. (2005). *Parallelprocesser i psykoterapi og supervision: teori, forskning og praksis*. Aalborg Universitet: Institut for Kommunikation, Aalborg Universitet.
18. Watkins, C. E., Jr. (2016). Reconsidering Parallel Process in Psychotherapy Supervision: On Parsimony, Rival Hypotheses, and Alternate Explanations. *Psychoanalytic Psychology*, <http://dx.doi.org/10.1037/pap0000127>
19. Belin, S. (1993). *Vansinnets makt. Parallellprocesser vid arbete med tidigt styrda och psykotiska patienter*. Stockholm: Natur & Kultur.
20. Dalbjörn, K. (2007). Parallellprocesser i grupphandledning – psykoterapihandledares erfarenheter, [http://www.psykologforbundet.se/Documents/Specialist/Abstracts2/Parallellprocesser i grupphandledning - psykoterapihandledares erfarenheter av Katarina Dalbjörn.pdf](http://www.psykologforbundet.se/Documents/Specialist/Abstracts2/Parallellprocesser_i_grupphandledning_-_psykoterapihandledares_erfarenheter_av_Katarina_Dalbjorn.pdf)
21. Formica, M. J. (2009). The Me in You: Parallel Process in Psychotherapy. When the client is the mirror. *Psychology Today*, <https://www.psychologytoday.com/blog/enlightened-living/200901/the-me-in-you-parallel-process-in-psychotherapy>
22. Schaffer, S. and Pollak, J. (1984). Parallel process and the forced termination of a milieu group. *Clinical Social Work Journal*, vol. 12, is. 2, 118–128.
23. Grey, A. and Fiscalini, J. (1987). Parallel process as transference-countertransference interaction. *Psychoanalytic Psychology*, 4(2), 131–144.
24. Mendelsohn, R. (2012). Parallel process and projective identification in psychoanalytic supervision. *Psychoanalytic Review*, 99(3), 297–314.
25. Sachs, D. M. and Shapiro, S. H. (1976). On parallel processes in therapy and teaching. *Psychoanalytic Quarterly*, 45(3), 394–415.

26. Vidakovic, I. (2008). The parallel process in psychotherapy engaged in the function of personal growth, <http://gestaltstudio.org.rs/wp-content/uploads/2011/07/THE-PARALLEL-PROCESS-IN-PSYCHOTHERAPY.doc>
27. Hakeem, A. (2010). 'Parallel Processes': Observed in the Patient, Therapy and Organization. *Group Analysis. The International Journal of Group Analysis*, vol. 43, is. 4, 523–538.
28. Stevenson, H. (2010). The Creation of Self and Other: Parallel Processes in Organizational Situations. In *Unleashing Executive and Organization Potential*, <http://www.clevelandconsultinggroup.com/articles/parallel-processes-in-organizational-situations.php>
29. Nykonenko, L. V. (2008). Do pyttannia funktsionuvannya hrupovoho nesvidomoho: hipotezy ta perspektyvy doslidzhennia [To the issue of group unconscious functioning: hypotheses and prospects of the research]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii* [Scientific Studies in Social and Political Psychology], 21(24), 35–46 (ukr).

Gornostai P. P. The concept of parallel processes in educational and therapeutic groups

This paper describes a model of parallel processes in small groups that occur under certain conditions as unconscious factors of group interaction. The author makes a brief overview of foreign publications on the problem of dual processes as part of cognition, perception of social information, moral judgment and problem of parallel processes between therapist and supervisor. The author's concept is to interpret group interaction as source of group psychological reality different from the visible reality of the group. This second reality contains such relations between group subjects, emotional processes and other psychological material that, being unacceptable for conscious processing, displaced into the area of group unconscious. However, this information partially passes into consciousness zone, but not directly, but getting forms of very different realities, other people, relationships. An attempt is made to make analogies between parallel processes in groups of different sizes and levels.

Key words: parallel processes, social actors, group unconscious, collective trauma, quasi-synergistic group, psychological metabolism.

© Горноста́й П. П.